

Прафесар С.Р. Бархударав і Беларусь

Другая сусветная вайна стала цяжкім выпрабаваннем для ўсёй сістэмы народнай адукацыі Беларусі. Падчас акупацыі многія вышэйшыя навучальныя ўстановы спынілі сваю дзейнасць, а асобныя працягвалі падрыхтоўку спецыялістаў у эвакуацыі. Так, у адпаведнасці з пастановай Саўнаркама СССР ад 15 мая 1943 года на станцыі Сходня пад Масквой пры актыўнай падтрымцы Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя М.В. Ламаносава аднавіў сваю працу Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт.

Пасля вызвалення савецкімі войскамі тэрыторыі Беларусі адным з першых пачаў працаваць у сталіцы Мінскі дзяржаўны педагагічны інстытут імя А.М. Горкага. Першапачаткова ў яго склад уваходзілі факультэты мовы і літаратуры (рускае і беларускае аддзяленні), замежных моў, гістарычны, педагагічны, бібліятэчны факультэты і настаўніцкі інстытут. Перад БДУ, МДП і іншымі вышэйшымі навучальнымі ўстановамі была пастаўлена складаная задача ў сціслыя тэрміны забяспечыць падрыхтоўку высокакваліфікаваных выкладчыцкіх і настаўніцкіх кадраў.

У канцы 1940-х – 1950-я гады значную ролю ў аднаўленні акадэмічных структур, а таксама вышэйшай філалагічнай адукацыі ў Беларусі адыгралі вядомыя лінгвісты і педагогі М.В. Бірыла, М.Г. Булахаў, Н.Т. Вайтовіч, М.І. Гурскі, А.І. Жураўскі, М.А. Жыдовіч, М.І. Жыркевіч, Ю.Ф. Мацкевіч, А.І. Паркевіч, Я.М. Рамановіч, М.Р. Суднік, М.Я. Цікоцкі, Л.М. Шакун, Ф.М. Янкоўскі і інш. Аднак адразу пасля вайны кваліфікаваных спецыялістаў, якія б маглі кіраваць падрыхтоўкай кандыдацкіх дысертацый і арганізоўваць навуковую дзейнасць, катастрофічна не хапала, таму нярэдка ў саюзныя рэспублікі запрашалі на працу аўтарытэтных вучоных з Масквы, Ленінграда, Кіева і іншых буйных гарадоў. У прыватнасці, у Мінскі дзяржаўны педагагічны інстытут былі запрошаны прафесар С.Р. Бархударав (РСФСР) і – некалькі пазней – прафесар Я.В. Лоя (ЛатССР).

Імя выдатнага савецкага лінгвіста члена-карэспандэнта Акадэміі навук СССР Сцяпана Рыгоравіча Бархударова добра вядомае не толькі прафесійным даследчыкам-мовазнаўцам. Звыш 35 гадоў менавіта «па Бархудараву» вывучалі рускую мову ў школах Расіі, на аснове яго падручніка ствараліся многія пакаленні падручнікаў для школьнікаў іншых савецкіх рэспублік.

Сцяпан Рыгоравіч нарадзіўся 7 сакавіка (па старым стылі) 1894 года ў армянскай сям’і ў Баку. Пасля заканчэння ў 1917 годзе славянскага аддзялення гісторыка-філалагічнага факультэта Петраградскага ўніверсітэта па прадстаўленні акадэміка А.А. Шахматава быў

пакінуты пры кафедры рускай мовы для падрыхтоўкі да навуковай дзейнасці, пазней – у складаных для навукі пострэвалюцыйныя часы – выкладаў у камерцыйным вучылішчы пры Пуцілаўскім заводзе. З 1920 года С.Р. Бархудараву актыўна займаўся навукова-педагагічнай працай у вышэйшых навучальных установах і навукова-даследчых арганізацыях: ён выкладаў у Ленінградскім дзяржаўным універсітэце, Азербайджанскім дзяржаўным універсітэце, Маскоўскім дзяржаўным універсітэце, працаваў у Інстытуце рускай мовы Акадэміі навук СССР.

Навуковыя інтарэсы С.Р. Бархударова адрозніваліся шырынёй і шматвектарнасцю: ён паспяхова распрацоўваў праблемы параўнальна-гістарычнага мовазнаўства і гісторыі рускай мовы, граматыкі, арфаграфіі, пунктуацыі, методыкі выкладання рускай мовы як роднай і як другой мовы народаў СССР. Сцяпан Рыгоравіч рэдагаваў папулярныя ў навукова-педагагічным асяродку часопісы «Русский язык в школе» (1938 – 1946), «Русский язык в национальной школе» (1957 – 1960, 1964 – 1972). Акрамя таго С.Р. Бархудараву – адзін з найбольш вядомых савецкіх лексікографаў-практыкаў: ён быў адным з кіраўнікоў манументальнага 17-томнага «Словаря современного русского литературного языка» (1948 – 1965), уганараванага ў 1970 годзе Ленінскай прэміяй, галоўным рэдактарам II тома і старшынёй рэдкалегіі III і IV тамоў, галоўным рэдактарам «Словаря русского языка XI – XVII вв.» (выпускі 1 – 6, 1975 – 1979).

Пэўную навуковую цікавасць прафесар Бархудараву праяўляў да вывучэння беларускай культуры і беларускай мовы. Яшчэ падчас Другой сусветнай вайны ён кансультаваў аўтараў беларускай граматыкі, за што быў узнагароджаны знакам «Выдатнік Наркамасветы». Відаць, металіта гэтыя навукова-адміністрацыйныя кантакты паспрыялі таму, што ў красавіку 1946 года кіраўніцтва Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя А.М. Горкага даслала прафесару Бархудараву ліст за подпісам дырэктара М.В. Макарэвіча, у якім Сцяпан Рыгоравіч запрашаўся на пасаду прафесара кафедры рускай мовы. Ініцыятыва, верагодна, зыходзіла ад тагачаснага загадчыка кафедры Спрынцы Львоўны Рохкінд.

Адзначым, што ў пасляваенны час інстытут быў вельмі дрэнна ўкамплектаваны навукова-педагагічнымі кадрамі вышэйшай кваліфікацыі. Так, на кафедры рускай мовы ў 1944 годзе толькі 1 выкладчык меў кандыдацкую ступень, а на кафедры беларускай мовы кандыдатам навук (прычым, педагагічных) быў толькі загадчык А.С. Карзон.

Прафесару прапаноўвалі прыняць кіраўніцтва двума аспірантамі, кансультаваць 6 выкладчыкаў інстытута, якія рыхтаваліся да здачы кандыдацкага мінімума і працавалі над дысертациямі. Акрамя таго, С.Р. Бархударова прасілі заняцца арганізацыяй навукова-даследчай працы кафедраў рускай і беларускай моў і прачытаць спецкурс па мове для

студэнтаў-пераддыпломнікаў літаратурнага факультэта. У папярэднй гутарцы з С.Л. Рохкінд прафесар Бархудараў даў сваю прынцыповую згоду на перыядычныя прыезды ў Мінск для працы ў інстытуце [2, л. 3].

У зваротным лісце С.Р. Бархудараў пісаў: «Дырэктару Мінскага педынстытута тав. Макарэвічу. У адказ на Вашу зычлівую прапанову ад 18 красавіка гэтага года паведамляю, што я згодны прыняць кіраўніцтва аспірантамі кафедры рускай і беларускай моў, а таксама арганізацыю навукова-даследчай працы кафедры (кансультацыю выкладчыкаў, пастаноўку навукова-метадычных дакладаў на кафедры і г.д.).

Спадзяюся, што з наступнага навучальнага года ў мяне атрымаецца прачытаць спецкурс і кіраваць семінарам на IV курсе літфака. Застаюся са шчырай павагай, праф. С.Р. Бархудараў. М., 22/IV-46 г.» [2, л. 2].

З 1 мая 1946 г. Сцяпан Рыгоравіч пачаў працаваць на пасадзе прафесара кафедры рускай мовы на поўную стаўку з акладам у 4000 рублёў. Сваю фактычную дзейнасць у МДПІ прафесар Бархудараў пачаў на некалькі месяцаў раней – ён праводзіў кансультацыі з аспірантамі М.Г. Булахавым.

Беларускія калегі давалі самыя высокія ацэнкі працы Сцяпана Рыгоравіча. Так, у сумеснай характарыстыцы навукова-педагагічнай работы запрошанага прафесара, падпісанай загадчыкам кафедры рускай мовы МДПІ С.Л. Рохкінд і загадчыкам кафедры беларускай мовы А.С. Карзонам, адзначаецца: «Пасля Айчыннай вайны, нягледзячы на вялікую перагружанасць працай у Акадэміі навук СССР, прафесар Бархудараў С.Р. аказаў вялікую паслугу Мінскаму педагагічнаму інстытуту сваёй згодай кіраваць аспірантамі па мове і навукова-даследчай працай членаў кафедраў беларускай і рускай моў. Кіраўніцтва С.Р. Бархударова ажывіла працу кафедраў, не маючыя навуковай ступені рыхтуюць кандыдацкія дысертацыі і або здаюць кандыдацкі мінімум.

Кожны прыезд С.Р. Бархударова ў Мінск прыносіць выключнае ажыўленне ў лінгвістычныя колы г. Мінска. На яго даклады сцякаюцца ўсе, хто цікавіцца пытаннямі сучаснай лінгвістыкі. Акрамя таго, С.Р. Бархудараў выступае з кіруючымі дакладамі па лінгвістыцы для работнікаў Інстытута літаратуры і мовы Акадэміі навук БССР. Вучоны-большавік, чалавек вялікай эрудыцыі, знаходзіць таксама час выступаць з вельмі важнымі метадычнымі і навуковымі дакладамі па мове для настаўніцтва г. Мінска» [2, л. 8].

Відаць, прафесар Бархудараў, і сапраўды быў нячастым госцем у Мінску. Пра гэта сведчыць асабовая справа яго аспіранта М.Г. Булахава, у якой захоўваецца некалькі заяў, датаваных 1946 і 1947 гадамі, з просьбамі аб прадастаўленні службовых камандзіровак у Маскву і Ленінград «да свайго навуковага кіраўніка прафесара Бархударова С.Р.» [1, л. 16, 28].

Кіраўніцтва інстытута з выключнай павагай аднеслася да піцёрскага госця, які нягледзячы на ўсе аб'ектыўныя складанасці, відаць, імкнуўся працаваць адказна і з максімальнай аддачай. У выніку Вучоны савет МДПІ 5 чэрвеня 1947 года вылучыў кандыдатуру члена-карэспандэнта Акадэміі навук СССР намесніка дырэктара Інстытута рускай мовы АН СССР і дырэктара Ленінградскага філіяла гэтага ж інстытута С.Р. Бархударова ў склад дзеючых членаў Акадэміі навук Беларускай ССР. Папярэдне пытанне заслухоўвалася на пасяджэннях кафедраў рускай і беларускай моў, дзе таксама было вырашана станоўча. Пасля пратакольнага абмеркавання ўсе 23 члены Савета падтрымалі ініцыятыву кіраўніцтва. Падставай для гэтага сталі значныя навуковыя заслугі С.Р. Бархударова на ніве даследавання разнастайных праблем гісторыі і сучаснага стану рускай мовы, яго значная вучэбна-метадычная і грамадска-палітычная праца ў Беларусі, а таксама шчырая зацікаўленасць прафесара ў развіцці беларускай культуры і падрыхтоўцы нацыянальных лінгвістычных кадраў.

Аднак занятасць і неабходнасць частых паездак у Мінск вымусілі С.Р. Бархударова хадайнічаць аб змяншэнні вучэбнай нагрузкі па кафедрні рускай мовы з 1 верасня 1947 г. на 1/2 стаўкі прафесара. З 1 верасня 1948 г. Сцяпан Рыгоравіч увогуле перайшоў на пагадзінную аплату, у хуткім часе актыўнае супрацоўніцтва спынілася.

Асноўным вынікам навукова-педагагічнай працы прафесара Бархударова ў Мінску стала падрыхтоўка ім некалькіх буйных спецыялістаў у галіне славістыкі.

Так, пад яго кіраўніцтвам у даволі сціслыя тэрміны завяршыў кваліфікацыйнае даследаванне М.Г. Булахаў. У волыве навуковага кіраўніка адзначаецца: «Тав. М.Г. Булахаў выдатна закончыў увесь свой кандыдацкі мінімум, нягледзячы на яго даволі шырокі аб'ём. Напісаў амаль палову сваёй дысертацыі і заканчвае другую палову. Спадзяюся, дысертацыя будзе добрая. Паколькі тэрмін аспірантуры тав. Булахава сыходзіць у сакавіку месяцы, то, натуральна, ён зможа абараніць сваю дысертацыю на некалькі месяцаў пазней пасля заканчэння аспірантуры. 4/II-49 г.» [1, л. 51].

На пасяджэнні Вучонага савета Інстытута мовы, літаратуры і мастацтва АН БССР 7 чэрвеня 1950 года пры аднагалосным тайным галасаванні М.Г. Булахаву была прысуджана вучоная ступень кандыдата філалагічных навук за працу «Исследование лексики Д.И. Писарева («Реалисты»)». На гэтым жа пасяджэнні кандыдатам навук стаў і другі аспірант Бархударова М.І. Гурскі па выніках абароны даследавання «Сложные синтаксические конструкции с подчинительными союзами *што* и *каб* в современном белорусском литературном языке».

Увогуле хацелася б адзначыць, што ў сучасным грамадстве недаравальна мала ўвагі надаецца пытанням гісторыі навукі, у тым ліку і мовазнаўства. Разам з тым, даўно наспела

патрэба канцэптуальнага асэнсавання існуючых навуковых кірункаў у іх рэтраспектыве – з улікам не толькі канкрэтных навуковых фактаў (праектаў, публікацый, дысертацыйных работ), але і прычын гэтых фактаў, а таксама іх вынікаў. Вырашыць гэтую складаную задачу можна выключна праз даследаванне канкрэтнага ўкладу ў тэорыю і практыку лінгвістыкі, зробленага найбольш аўтарытэтнымі айчыннымі і замежнымі вучонымі.

«»

Спіс літаратуры

1. Архіў Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка. – Ф. 746. – Воп. 1. – Адз. зах. 14.
2. Архіў Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка. – Ф. 746. – Воп. 1. – Адз. зах. 19.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ